

Over de God van Vermeersch (en die van de christenen)

Prof. dr. Etienne Vermeersch (1934/ 2019) was een Belgisch filosoof, leraar en vicerector aan de Universiteit Gent.

In De Standaard der letteren van donderdag 10 november 2016, reageert Lieven Boeve, theoloog en directeur-generaal van het Katholieke Onderwijs in Vlaanderen, op het recentste boek van E. Vermeersch, “Over God”. Hij deed het vanuit de gelovige visie van een christen. We beamen graag wat hij schrijft. Mogen wij op onze beurt ons ook even verdiepen in dit boek, nu echter vanuit logische hoek. Hier gaan we dan.

Waarom ik het kocht, weet ik niet meer zo juist, maar toen ik de boekenbeurs in Antwerpen verliet, had ik het boek “Over God”, van Etienne Vermeersch, de derde druk reeds in één maand, in mijn boekenzak zitten. Misschien wilde ik me dan toch eens inleven in zijn denkwereld. Het is altijd goed de argumenten van iemand met een andere visie in overweging te nemen, zo troostte ik mezelf.

Thuis gekomen bekeek ik het boek en las al onmiddellijk op de binnenkant van de kaft: “Christenen geloven dat God almachtig en liefdadig is. Toch is er lijden en kwaad in de wereld. De god van het christendom is dus almachtig noch oneindig goed”. Dit laatste is toch wel een verregaande conclusie, en zulks vanuit twee relatief eenvoudige premissen. Dat wil ik ook kunnen. Even uitproberen dus, en dit met een gelijkaardige redenering: “Heel wat mensen geloven dat een lamp licht en warmte geeft. Toch is er duisternis en koude. Dus geeft een lamp geen licht noch warmte.”

Mijn redenering is wel analoog opgebouwd, maar ze houdt helemaal geen steek. Waarom is de mijne duidelijk fout, en zou die van Vermeersch wel geldig zijn? Of zou het kunnen dat ook de zijne niet van enige oppervlakkigheid vrij te pleiten is? Zou het zelfs om een drogreden kunnen gaan?

Op p. 35 van zijn boek gaat hij hier verder op in, en dit met een redenering die, zo lees ik, reeds eeuwen in de westerse traditie gekend is:

(a) Een god die oneindig goed is, zal (enkel) een wereld willen scheppen waarin geen kwaad en geen lijden voorkomt.

(b) Een god die oneindig almachtig en wijs is, kan (enkel) een wereld scheppen waarin geen kwaad en geen lijden voorkomt.

(c) Als de god van het christendom almachtig en oneindig goed en wijs is, zal in de wereld geen lijden en kwaad voorkomen.

(d) Welnu, er is zonder twijfel kwaad in deze wereld.

Dus kan God niet bestaan.

Tot zover Vermeersch.

Ter verduidelijking hebben wijzelf in beide voorzinnen hierboven de term ‘enkel’ toegevoegd. Zo wordt datgene wat verzwegen is, maar impliciet onder verstaan werd, nu ook expliciet verwoord. De geschiedenis leert ons dat de Griek Epicurus (-341 /-271) de eerste was die zo redeneerde. Hij stichtte het Epicurisme, een soort genotsfilosofie. Op het eerste gezicht lijkt zijn redenering sluitend. Indien de drie voorzinnen geldig zijn, dan volgt daaruit die ene nazin. Maar is ze inderdaad sluitend? Dat God enkel zo kan handelen, wordt hierbij wel aangenomen, maar helemaal niet bewezen. Misschien heeft God, in zijn goedheid, almacht en wijsheid, wel grondige redenen om toch anders te handelen, b.v. omdat hij de autonomie van

de mens wil respecteren. Wellicht kan Hij het kwaad wel beletten, maar wil Hij dit niet zonder meer, juist omdat Hij de vrijheid van het schepsel eerbiedigt.

De redenering hierboven stelt inderdaad voorop dat God enkel onvrije wezens scheidt, wezens die niet tot een zelfstandig beslissen in staat zijn. In zulk een schepping hebben mensen geen vrije wil, geen aanvoelen van normen, kunnen ze niet zelfstandig redeneren en kennen ze dus ook geen innerlijke groei. Het zijn dan nog slechts robots en automaten. Bij een dergelijke schepping ligt de hele verantwoordelijkheid voor het kwaad inderdaad bij God, niet bij het scheepsel.

God scheidt echter geen automaten, wel mensen met een vrije wil. Tegelijk geeft Hij hen een norm of gedragsregel mee, in de Bijbel zijn dat de tien geboden, en de mogelijkheid om van die norm af te wijken. De mens die de gedragsregel naast zich neerlegt, wordt voorlopig wel getolereerd uit respect voor diens vrijheid. Maar bij een grensoverschrijdend gedrag ziet hij of zij zich vroeg of laat geconfronteerd met wat de Bijbel heet: "het oordeel van God". Bijbels uitgedrukt: Wat men zaait, zal men oogsten. Voor de gelovigen hebben deze gedragsregels iets absoluuts en overstijgen daarmee het wereldse referentiekader met zijn al te wisselend karakter. De geschiedenis en de actualiteit leren ons inderdaad dat er plaatsen en tijden zijn, en zelfs heel wat, waarbij normen wel eens durven veranderen en waarbij 'het kwade' niet steeds maatschappelijk even streng wordt afgekeurd. Of vergelijken we b.v. de wijze waarop men een halve eeuw geleden tegenover religie stond, met de eerder negatieve mentaliteit van heden. Ook tijden kennen blijkbaar hun mode.

Om nu een tegenvallend feit als het bestaan van het kwaad, logisch te doorgronden moet men het uiteindelijk - let wel : uiteindelijk - situeren in de totaliteit van de werkelijkheid. Al te dikwijls vindt onze menselijke begrensdeheid hiervoor geen voldoende reden. Dan lijkt het feit absurd, want het vertoont geen duidelijke reden maar veroorzaakt toch een verschrikkelijke pijn. De term 'gerechtigheid' voor zover deze in de mens leeft, is uitgerekend de absolute eis hier een zinnige verklaring te vinden. Maar daarvoor is de oorzaak van het kwaad, oorzaak die zelf een kwaad is, meestal teveel in de mysterieuze diepte van het aardse bestaan gesitueerd. Er blijft inderdaad nog zoveel tragisch over dat niet of slechts uiterst moeizaam inzichtelijk kan gemaakt worden. Dat wij hierin geen voldoende inzicht krijgen, belet echter niet dat er objectief een zinnige structuur in kwaad en lijden aan het werk is. Godgelovig uitgedrukt: God heeft zijn redenen die onze zelfs gelovige rede niet zomaar duidelijk vat.

Keren we terug naar de redenering van Vermeersch. Zij is tevens een 'argumentum ad hominem', een argument dat kan gebruikt worden tegen wie het beweert. Als God inderdaad niet bestaat, dan kan Hij niet de oorzaak zijn van het kwaad. Als het kwaad dan toch bestaat, kan het onmogelijk van een niet bestaande god komen. Dus ligt voor de atheïst de voldoende reden voor het kwaad zeker niet in God. Wel in de eindige, vrije wereld en wat daarin aan afwijkingen aanwezig is. Dit laatste is uitgerekend ook de christelijke opvatting hierover.

Vermeersch besluit: "Hoewel het betoog (opm.: van Epicurus) al heel oud is, heeft niemand ooit een sluitend tegenargument voorgelegd". Wijzelf komen echter tot een heel andere conclusie en vinden de argumenten die hier tegen zijn redenering werden aangehaald - ze zijn o.i. niet nieuw, hijzelf had ze ook al kunnen vermelden - wel sluitend.

Naast de bewering dat God niet bestaat, heeft Vermeersch het bij herhaling over de oppermacht van het wetenschappelijk onderzoek. Enkel datgene wat wetenschappelijk bestaat, heeft hierbij recht van bestaan. Al wat daarbuiten valt is voor hem en zijn gelijkgestemde

denkgenoten van geen tel. Toch zijn heel wat van onze bestaanszekerheden niet van wetenschappelijke aard. Zo kan een kind b.v. opgroeien in de overtuiging dat zijn ouders hem graag zien en dat zij van elkaar houden, zonder dat dit op een hard wetenschappelijke wijze, of zoals Vermeersch het zegt, met “streng gecontroleerde waarnemingen” kan getoetst worden.

Iets krijgt wetenschappelijke erkenning als het aan de criteria, aan de vooropstellingen van de wetenschap beantwoordt. Zo moet wetenschap o.m. vatbaar zijn voor onderzoek door de gemeenschap. Dit onderzoek is bij voorkeur voor herhaling vatbaar. Een gegeven verwerft een wetenschappelijke status als andere onderzoekers in identieke omstandigheden tot identieke bevindingen komen. Deze strenge criteria maken dat datgene wat wetenschappelijke erkenning heeft, degelijk en stevig gefundeerd is. Maar hiermee is eveneens duidelijk dat haar terrein niet de hele werkelijkheid omvat. Zij beperkt zich dan tot dat deel van al wat bestaat, dat aan haar vooropstellingen beantwoordt.

Als wetenschap er toch aanspraak op maakt de hele werkelijkheid te omvatten, maar hierbij ‘enkel’ - weer ontmoeten we dat exclusieve woordje ‘enkel’ - bestaansrecht geeft aan wat aan haar axiomatic beantwoordt, dan moet zij eerst bewijzen dat ze met haar eindige vooropstellingen inderdaad ook de hele werkelijkheid omvat. Met andere woorden, ze moet kunnen aantonen dat haar wetenschappelijk model het enige is dat alle werkelijkheid insluit. Maar hoe zoiets bewijzen? Hoe op een wetenschappelijke wijze aantonen dat wetenschap de enige geldige vorm van kennen bezit? Zulk een bewijs vereist een gezichtspunt dat de visie van de wetenschap overstijgt, zo niet belandt men in een kringredenering, een redenering die besluit wat eigenlijk al voorop gesteld was. En zolang de wetenschap niet aantoot dat zij met haar methode de hele werkelijkheid omvat, kan zij hierover evenmin alomvattende uitspraken doen.

Een methodische vorm van wetenschap beaamt dat haar domein niet het geheel der werkelijkheid betreft, maar dat ze zich beperkt tot een deel ervan, namelijk dat wat aan haar vooropstellingen beantwoordt. Een ideologische vorm van wetenschap meent dat zij het hele terrein van alles wat bestaat, bestrijkt. Het lijkt ons overduidelijk dat Vermeersch wetenschap ten onrechte identificeert met deze laatste vorm. Wie vooraf aan de werkelijkheid materiële eisen oplegt, vindt inderdaad niets dat dit materiële overstijgt. Aan hem of haar ontgaat dan volledig datgene wat immaterieel, religieus, of paranormaal is.

En gaan we ook op dit laatste even in, op het paranormale. Niet alleen steunt religie op een aloude traditie, maar evenzeer - en dat mag zelfs sommige al te materialistisch ingestelde gelovigen verbazen - op paranormale ervaringen. Wie ook maar even in de Bijbel leest, merkt dat God zich aan sommigen laat kennen doorheen dromen, visioenen, ingevingen en verschijningen. Die zijn heel wat meer dan slechts louter subjectieve inbeelden of hallucinaties. Verwijzen we b.v. naar de vele profeten wiens uitspraken toch anders zijn dan de door Vermeersch aangehaalde “cognitieve dissonantie”, waar bij dit laatste de voorspelling in tegenspraak is met het gevolg. De voorspellingen van de profeten uit de Bijbel werden wel bevestigd door de latere gebeurtenissen. Verwijzen we m.b.t. het paranormale b.v. ook naar de mystieke ervaringen van sommigen in de loop der geschiedenis. Eén enkele bovennatuurlijke ervaring van iemand kan zo indrukwekkend en diepgaand zijn dat ze zijn of haar leven definitief en grondig verandert. Zo dissonant lijkt ons dat toch niet te zijn.

Omdat velen zelf niet over enige religieuze ervaring beschikken, veralgemenen zij dat zoiets gewoonweg niet bestaat. Streng logisch is dat een syllogisme waarin de voorzin werd verzwegen. Uitgeschreven wordt deze redenering: “Alles wat ikzelf niet ervaar, bestaat niet. Welnu, ik heb zelf geen religieuze ervaring, dus religieuze ervaringen bestaan niet.” Maar de

stelling: “alles wat ikzelf niet ervaar, bestaat niet”, is als voorzin een onbewezen veralgemening. Die hele redenering is dan ook slechts een hypothese, geen sluitend bewijs.

Ofschoon God, zoals al aangehaald, zijn redenen heeft die wij niet zomaar duidelijk vatten, toch betekent dit geenszins dat religie het redeneren zou uitschakelen. Als kenvorm is religie uiteraard vatbaar voor een logische benadering. Een gezonde en helende religie staat mijlenver verwijderd van een irrationeel gedrag of een irrationele sprong zoals al te vaak verondersteld wordt. Ervaart of gelooft men dat het heilige - de kern van religies - de achtergrond uitmaakt van alle bestaan, dan volgen hieruit een aantal deducties en komt men tot een gelovige wereld- en levensbeschouwing. Dit kan tot diverse vormen van verering leiden. Religies worden dan veel minder een kwestie van blind geloof en veel meer een kwestie van evidentie.

We zijn zo vrij geweest enkele bedenkingen neer te schrijven bij het boek van Vermeersch. Laten we deze tekst enigszins samenvatten met het volgende besluit. Ontzegt men aan religie iedere vorm van logisch redeneren, dwingt men haar in een ideologisch -wetenschappelijk keurslijf en sluit men hierbij al het paranormale en het bovennatuurlijke uit, dan bekritiseert men niet de religie op zich, maar wel een al te oppervlakkige karikatuur ervan. Maar dan doet men aan haar werkelijkheid schromelijk tekort. In Bijbelse taal wordt dan, zoals we in Matt. 5:13 lezen, het zout van de religie krachteloos. Men gelooft niet langer in haar bovennatuurlijke kracht maar men verwaarloost of ontkent deze.

Met dit alles zijn we nauwelijks verder geraakt dan een aantal inleidende opmerkingen m.b.t. religie. Het thema blijft, zelfs voor wie er zich ernstig in verdiept, behoorlijk ingewikkeld en situeert zich ook, ja vooral, in de on- en onderbewuste diepten van onze ziel. Op dit alles hebben wij verder trachten in te gaan in het boek “De ‘homo religiosus’, religie als ervaarbare krachtwerking”.

De webmaster